

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У АНТИВОЄННИХ ТВОРАХ ГЕНРІХА БЕЛЛЯ

У статті досліджуються філософсько-антропологічні проблеми у ранніх антивоєнних творах Генріха Белля, а саме проблема особистості та суспільства та проблема сенсу людського життя. Вказується те, що життєва філософія ранніх оповідань Г. Белля у висвітленні даних проблем наближена до філософії екзистенціалізму як одного з антропологічних напрямів ХХ століття.

Ключові слова: оповідання, сюжет, світогляд, герой.

Генріх Белль – один із найвідоміших письменників повоєнної Німеччини. Його творчість належить до якісно нового літературного напрямку – "втраченого покоління", що з'явився у 20–30-х роках ХХ століття. Головними темами цього напрямку є життєва доля молодого покоління, що стало жертвою світових воєн, "втраченим поколінням" для людства, та історія душевних потрясінь, які викликала в серцях цих людей війна.

Окремі аспекти творчості Г. Белля досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні критики та літературознавці. Однак ще до сьогодення дня в українському літературознавстві немає окремої монографії, присвяченої творчості Г. Белля. Статті для німецькомовних, російськомовних та українськомовних видань творів Г. Белля писали Д. Затонський, А. Карельський, Т. Мотилева. Крім того, у різних періодичних виданнях окремі наукові розвідки опублікували В. Гладішев, Ю. Горідько, Л. Копелев, Г. Логвін, І. Мельничин, М. Рудницький, Л. Симонян та ін.

Перераховані дослідники у своїх перед- та післямовах до видань окремих творів Г. Белля знайомлять читача з життєвим та творчим шляхом письменника, його світоглядними позиціями, особливістю проблематики, колом улюблених тем письменника, характерами його персонажів, з творами, які публікуються в цих виданнях, їх змістом і особливостями відображення в них життя. Зокрема, М. Бажан коротко характеризує антивоєнні оповідання і визначає основні погляди письменника, його думки про повоєнну Німеччину в романі "Очима клоуна". Д. Затонський як у своїй статті до українськомовного видання, так і в статтях у періодичних виданнях показує Г. Белля як людину і письменника, вказуючи на своєрідність його художнього стилю, на відмінність його від інших письменників Німеччини.

Питання про філософсько-антропологічні проблеми у творчості Г. Белля є ще одним внеском до скарбниці відомостей як про самого автора, так і про його творчість. Для розкриття даних проблем візьмемо найхарактерніші антивоєнні твори Г. Белля, зокрема його перші повоєнні оповідання: "Смерть Лоенгріна", "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...", "Людина з ножами", "На мості", "По мості", "Моя коштовна нога", його пізніше оповідання "Самовільна відлучка".

Генріх Белль є одним із представників німецької літератури післявоєнного періоду, який своїми ранніми короткими антивоєнними оповіданнями збагатив літературу Німеччини, хоч дехто з літераторів-професіоналів і бачить у ньому лише чудового белетриста. Він не претендував на особливу філософську глибину і, всупереч надзвичайній начитаності, ніколи не хизувався своїми знаннями й думками. Навпаки, прагнув не виказувати читачеві будь-якої своєї "вищості",

оскільки він справді був і почував себе "простою людиною". Тільки бачив далі, відчував глибше й умів не багатьма вдало розставленими словами створити звичайний і водночас бентежно новий образ, що дає змогу помітити несподіваний злам у буденному житті.

Життєва філософія Белля замикалася на терпимості. Він зневажав Гітлера, не був згоден з жодною формою самовинищення людей, до того ж, будучи віруючим католиком, був твердо впевнений, що гріхи треба покутувати, а рахунки – сплачувати. І не забував про це до свого останнього дня. "Солдатам – а я був солдатом – слід нарікати не на тих, проти кого їх послали воювати, а тільки на тих, хто послав їх на війну", – сказано в його "Листі до моїх синів", опублікованому за чотири місяці до смерті [1, I, 7].

Але солдата із Белля не вийшло, оскільки його опір нацизмові був надто сильний. Він брав участь у війні з 1939 по 1945 рік, побував у Польщі, у Франції, в Радянському Союзі, воював у складі піхотної частини. Він весь час хотів ухилитися від війни: підроблював документи, симулював хвороби, пробував дезертирувати. Підробивши наказ про відрядження він все-таки потрапляє додому, "дезертирує усередину".

Життєва філософія антивоєнних творів Генріха Белля, в яких розглянуто ряд філософсько-антропологічних проблем, в певній мірі наближена до філософії екзистенціалізму, яка виникла після першої світової війни, саме тоді, коли розгублена людина починає задумуватись над своєю суттю, над тим, для чого вона існує у цьому переповненому бідами, страхом, нуждою світі. Про це можна судити із слів самого ж Белля, який охоче називав імена письменників, які справили на нього сильне емоційне враження, і які в тій чи іншій мірі вплинули на його бачення світу. Серед них він називає Достоєвського, Діккенса і Флобера – до війни; Тракля, Гельдерліна та К'еркегора – під час війни; Кафку, Сартра, Камю, Хемінгуей – в післявоєнні роки.

Генріх Белль не був філософом в класичному розумінні цього слова, але його твори пронизані філософськими роздумами про місце і роль людини в суспільстві, про її сутність, свободу.

У своїх романах та оповіданнях, події яких відбуваються після війни, Белль протиставляє страждаючу особистість холодному і ворожому світові.

Так само як і у екзистенціалістів герой Белля шукає свою сутність та сенс життя, будучи кинутим у коловорот чужого йому буття. Ці шукання приносять йому неспокій, відчай, жах. Людина не усвідомлює себе як екзистенцію, їй для цього потрібна якась погранична ситуація, де б вона опинилась перед лицем смерті, як, наприклад, головний герой оповідання «Людина з ножами».

У Белля ця погранична ситуація присутня у багатьох творах. Його герої, відчуваючи відразу до військової форми, до служби, все-таки надягають солдатський мундир і стають солдатами, щоб померти мученицькою смертю і при чому не в лавах тих, що йдуть в атаку, а вийшовши з тієї лави, йдучи супроти неї.

Так, Генріх Груйтен, один із персонажів роману "Груповий портрет з дамою" (1971), разом з кузеном Ергардом Швайгертом намагався продати мирним данцям справжню німецьку гармату з усім начинням, як брухт.

"Звичайно, – каже один із авторових персонажів, Лотта Гойзер, – те, що він зробив, було чистим самовбивством, тут навіть нема про що говорити, я тільки питаю себе: нащо він втягнув у ту історію Ергарда? А може, той і сам хотів бути втягненим, хтозна" [1, II, 66].

Героїв розстрілюють за це. Тут Беллеві потрібен був чийсь абсурдний вчинок, але не для того, щоб його копіювали, а для того, щоб за його допомогою висвітлити безглуздість, жорстокість війни та усієї системи, що її породила. І якщо цей вчинок до чогось і "закликав", то лиш до одного: намагатися не бути конформістом.

В центрі антивоєнних творів Генріха Белля стоять окремі особистості, які є збірним образом покоління післявоєнної Німеччини. Цими центральними образами ранніх творів Г. Белля є бідолашні жертви історичних обставин, безпомічні звичайні люди, які навіть не думають про те, за що і проти кого вони борються. Вони навіть не намагаються оборонятись, терплять свою долю, не можуть зрозуміти всього, що робиться навколо них, не усвідомлюють ситуації, в якій перебувають. Вони бачать себе самих, як, наприклад, оповідач із "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...", "цілком чіткий", але "маленький". Нарешті, вони падають додолу і можуть лише кричати.

Герої повоєнних оповідань Белля – побиті і вигнані, кричать і втрачають надію, вони благають, моляться і помирають. Вони не діють, а страждають, і ці страждання скромні. Тому Г. Белль поділяє людей на жертв і катів.

З таких самих переконань бере свій початок в ранніх творах Белля ставлення до війни, і з цього ми бачимо, що немає ніякої різниці між ставленням самого автора до війни і ставленням його героїв, що стоять у центрі творів. Війна подається в них не як наслідок людських дій, які можна зрозуміти і проаналізувати, а "як невидимий і жорстокий феномен, як жахлива хвороба, окремі симптоми якої болісно знайомі, однак причини залишаються недосяжними" [4, 87]. Г. Белль не показує нам, як люди роблять війну, а показує те, що війна робить з людьми.

Він звичайно різко відкидає війну і з огидою ставиться до неї, і тут мова йде про інтуїтивний антимілітаризм. Обвинувачення не можна зрозуміти неправильно, однак, йому бракує точної адреси. Завжди домінує скарга. Звичке Г. Белль говорить у своїх оповіданнях не як той, що стоїть збоку, не як суддя, а як співучасник. І тому герої його творів, події яких відбуваються під час війни, відчують себе винними, хоча конкретно вони не винні і завжди зображені лише як мученики, як от персонаж із оповідання «Звістка», який волів би краще померти, аніж принести звістку дружині свого друга про його смерть при чому не на війні, а вже в полоні після її закінчення.

Герої Г. Белля розуміють, що війна – загальне горе, що вона несе біди всім людям. Але переважно вона оцінюється з погляду однієї особистості, яка відокремлена від інших, переживання і біди якої є лише її бідами і переживаннями. Г. Белль ставить своїх героїв перед проблемою смерті. На його думку, смерть – єдиний можливий вихід для людини на війні. Із смертю людини, кожної окремої особистості гине весь світ. Смерть – абсолютний кінець, абсолютне зникнення.

В світі Белля немає справжнього гуманістичного зв'язку між окремою людиною й іншими людьми. Навпаки, оточуюча героя безмістовність життя мала лише одну мету – знищення людини, тому людина є і відчуває себе безмежно самотньою у цьому страшному і безглуздому житті, повному мук і страждань.

Г. Белля часто називають співцем "маленької людини", оскільки в його творах і справді багато людей, "маленьких людей", які придушені елементарною потребою, які бродять по чорних ринках перших післявоєнних років, які задихаються в акваріумі неонових вітрин і реклам "економічного дива". Уважно, не боячись видатись нудним описує Г. Белль їхні думки, вчинки, рухи, їх великі турботи і маленькі радості – прості складові людського щастя і горя.

Вслухаймось у розмову інваліда війни, героя оповідання "На мості", робота якого полягає в тому, щоб рахувати людей, які проходять по новому мосту, – для статистики: "Коли по мості проходить та, яку я люблю, – а вона проходить в день двічі, моє серце просто зупиняється. Коли вона іде на іншому боці, проходить повз мої онімилі губи, яким потрібно рахувати, рахувати, рахувати, моє серце виключається, і я знову починаю рахувати тільки тоді, коли вона зникає з виду. І всі, кому пощастить продефілювати в ці хвилини перед моїми очима, не входять у вічність, статистичні, бліді тіні – тіні мужчин, тіні жінок – безплотні істини, яким не судилось крокувати в складних футурумах статистичних оглядів" [3, 52].

А ось як розповідає про себе в оповіданні "По мості" інший герой Белля – кур'єр "Німецького товариства мисливського собаководства", – за його власним визнанням, "людина неосвічена": "Я і тоді боявся їздити по мості: саме співвідношення поїзд-міст викликало в мене страх; я досить чесний, щоб у цьому зізнатись. Рейн в наших краях дуже широкий. Кожен раз я із завмиранням серця відчував ледь вловиму вібрацію моста, це зловіще здригання на відстані шістсот метрів; потім, нарешті, наближався більш глухий, що викликав довіру, стук, коли ми від'їжджали на насип, а потім з'являлись городи, – і, нарешті, перед самим Каленкаттенем, – той будинок: за нього я і чіплявся очима" [3, 72]. Таку картину руху поїзда по мосту і таку психологічну насиченість могла створити справді тільки "неосвічена" людина.

Ці та інші монологи переконують у тому, що в кожному окремому випадку автор прагне не стільки виразити якусь певну соціальну позицію, скільки ще раз, в новому варіанті, виразити й уточнити певний тип емоційного настрою. Однак це не означає, що Г. Белль байдужий до соціальних протиріч всередині того суспільства, яке він зображає. Навпаки, він відчуває їх. Легко помітити, що всі негативні персонажі Г. Белля завжди багаті, завжди мають успіх, завжди або належать, або рвуться до "верхів". І що, навпаки, симпатії свої Г. Белль віддає людям найчастіше бідним і завжди невлаштованим чи то в матеріальному, чи то в духовному відношенні.

Герої Белля завжди в чомусь суттєвому стоять вище за своє середовище. Г. Белль наділяє кожного з них свідомістю і мисленням, які навряд чи є характерними для даного соціального середовища, – і не тому, що він не може зробити по-іншому, а тому, що не хоче. В своїй статті "На захист пралень" він відзначив: "Маленькі люди? Я не відрізняю величин, як інші не розрізняють кольорів, я не розрізняю середовища і намагаюсь проявити неупередженість, яку досить часто плутають з відсутністю переконань. Велич не залежить від місця в суспільстві, так само як не залежать від нього страждання і радість; в пральнях люди теж годинами обмінюються банальностями, і серед великих світу цього, можливо, є люди дійсно великі; дамо їм шанс" [3, 348] (переклад мій – К. В.). Белль тут загострює проблему, іронізуючи над спробами розділити сюжети на "достойні" і "недостойні", над недбайливим ставленням до пралень. Але він і не намагається робити вигляд, що насправді зацікавлений в конкретному відтворенні середовища, зображенні соціальних характерів: він щиро готовий прийняти ярлик "письменник маленької людини" як комплімент, він з трохи награною розгубленістю запитує себе: може, я і справді до цих пір тільки в маленьких людях знаходив велич? – але своє істинне покликання він бачить в утвердженні якихось моральних позицій, які йому уявляються загальнолюдськими, "незалежними від місця в суспільстві". І якщо співчутлива увага Белля до людей непомітних і небагатих не випадкова, то конкретний вибір кожного героя з погляду його соціальної належності, професії – достатньою мірою

випадковий. Але це та випадковість, через яку спостерігається закономірність. Белль, вочевидь, навмисне випробовує свого героя в різних життєвих ситуаціях, одягає на нього різні соціальні маски, щоб з гіркотою переконатись у постійності його негараздів, у тотальній невлаштованості не його побуту, а буття, існування.

У творчості Г. Белля перед нами постає один тип людини, співзвучний з різними сторонами буття. "...Мені як-небудь підштопали ноги і призначили мене на роботу, де можна сидіти: я повинен рахувати людей, які проходять по новому мості ..." ("На мості") [3, 51].

"... Та я тільки через годину зрозумів, що здобув справжній фах. Фах, що вимагав від мене лише трохи постояти, не рухаючись, і помріяти дванадцять чи двадцять секунд. Я став людиною, в яку кидають ножами ..." ("Людина з ножами") [1, I, 624]. Так відреконструюються герої Белля. У нього є службовці податкового управління, продавці свічок чи квітів, агенти фірми по опитуванню населення, клоун-веселун, – і все це не просто згадані професії, а головні герої окремих оповідань.

У всіх цих професіях відразу ж кидається у вічі їхня незвичність. Г. Белль з самого початку "усуває", відокремлює свого героя від оточення, ставить його у виняткову ситуацію – то просто незвичну, то кумедну, то гротескную, то, по суті, страшну ("Людина, в яку кидають ножами"). Беллівський герой одразу опиняється поза нормальною течією буття.

Цей прийом – тільки в загостреному, сконденсованому вигляді – виражає ту загальну, властиву всім беллівським героям рису, яку вище було названо невлаштованістю. І це не просто побутова, "матеріальна" невлаштованість. Звичайно, є серед них і ті, які страждають суто від матеріальної невлаштованості. За історією людини, в яку кидають ножами, чи історією інваліда, який рахує людей на мості, легко побачити збірний образ покоління, викинутого з колії війною і в буквальному розумінні, яке не може знайти собі місця у післявоєнному житті.

Широким трагічним фоном для беллівських героїв "дивних" професій служить та багаточисленна армія голодних, безробітних і безпритульних, в яку перетворилась недавня армія "тисячолітнього рейху", яка розлилась по дорогах і чорних ринках країни в пошуках роботи, даху, хліба.

Непристосованість, відокремленість від інших обумовлені зовнішніми факторами. Це і принципове усвідомлення своєї несхожості і, як правило, підкреслене небажання стати іншим, призвичаїтись, "вписатись" в загальну картину, тому що для героїв Г. Белля це означає поступитись своєю внутрішньою гідністю.

Вразливо непомітною, але впертою є мужність, з якою беллівський герой оберігає свою гідність, свою внутрішню незалежність від оточуючого світу. Белль то співчутливо іронізує над таким "дивом", як, наприклад, в оповіданні "Веселун", то, відкинувши стриманість, плаче безсилим, гіркими "сльозами клоуна". Але що б не втрачав герой Белля – друзів, віру, любов, самоконтроль, – почуття внутрішньої гідності він не втрачає. Навіть на війні, де, здається, для нього не існує ні власної волі, ні незалежності, він чіпляється за рештки добра в своїй душі, за крихіткі соломинки спогадів.

В чому ж полягає сенс життя героїв творів Белля? Чи є це сенс, який вже визначений долею, чи вони самі його створюють, чи це взагалі є сенс життя за межами життя? На ці запитання знаходимо відповідь у антивоєнних оповіданнях автора. Візьмемо для прикладу деякі з них.

Сюжет оповідання "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа ..." будується на поступовому впізнаванні головним героєм, молодим пораненим солдатом, гімназії, в

якій він навчався протягом восьми років і яку залишив лише три місяці тому, коли його було відправлено одразу зі шкільної парти на фронт.

Що, власне, сталося? Чому школа, що мала стати рідною героєві за вісім років, через якихось три місяці не впізнається ним?

Ю.Л. Горідько поділяє це впізнавання героєм гімназії на кілька етапів – від впізнавання очима до впізнавання серцем [2, 17].

Пораненого героя несуть до гімназії, де тепер розташований пункт медичної допомоги, проносять через перший поверх, сходовий майданчик, другий поверх, де були зали для малювання, а тепер операційна. Перед очима солдата промайнула Фейєрбахова "Медея", скульптура "Хлопчик, що виймає терня", строкатий і грізний грецький воїн, озброєний до п'ят, погруддя німецьких володарів – "від великого курфюрста до Гітлера", "взірці арійської породи", погруддя Цезаря, Ціцерона, Марка Аврелія, Гермесова колона, зображення Зевса, Ніцше.

Однак герой нічогосінько не відчуває: "...Жодне чуття нічого тобі не каже, самі тільки очі; жодне чуття не говорить тобі, що ти у своїй школі ...яку всього три місяці тому покинув. Вісім років не дрібниця, невже як ти, провчившись тут вісім років, пізнавав би все самими лише очима?" [2, 13].

Як сприймає навколишній світ герой твору? Все йому "таке далеке та байдуже", його неначе принесли "до якогось музею міста мертвих". Світ, який чомусь пізнавали його очі, був глибоко чужий для нього і нецікавий. Слід зауважити, що школа неодноразово асоціюється в героя з "мертвим фоном" чи "містом мертвих". Школа в буквальному значенні є "мертвим домом". Вже на самому початку оповідання герой стає свідком того, як мертвих солдатів відділяють від живих, розташовуючи дець в підвалах школи. Белль протиставляє мертвих не живим, а решті. Ця опозиція "мертві – решта" є цілком правильною, оскільки герой бачить, як через деякий час тих, які потрапили до живих, невдовзі спускають вниз – тобто до мертвих. Отже, школа – дім дитинства, радощів, сміху і школа – "мертвий дім", трупарня. Це жахливе перетворення не випадкове. Школа, що готувала учнів до смерті всією системою виховання, мала стати трупарнею.

Мить впізнавання в оповіданні збігається з миттю усвідомлення героєм того, що з ним сталося: у нього немає обох рук і правої ноги. Ось до чого призвела система виховання, яку встановили "вони" в гімназії святого Хоми. Усвідомлення героєм свого теперішнього становища, свого страхітливого каліцтва є розв'язкою твору.

Герой, як вже згадувалось вище, не "мертвий". Фізично він живий, і враховуючи вік героя, його існування ще може тривати дуже довго. Питання полягає в тому, яким воно може бути це життя? Життя людини, перетвореної війною в обрубок, на який "з жахом" дивляться люди, які вже ніби звикли до страждань та жахів війни. Що може принести воно, це життя, тому, кому пощастило (але чи доречно тут це слово) вийти цілим з вогню битв?

Визначенням "решта" Белль говорить нам про тих, хто вижив в цій війні. Як вижив і яким вижив – у кожного своє: від того, в що був перетворений герой оповідання, до, цілком можливо, (адже були й такі, хто пройшов цю війну від першого до останнього дня без єдиної подряпини) абсолютної відсутності слідів війни в фізичному вигляді людини. Але, за Беллем, жах війни полягає в тому, що вона не може пройти безслідно для людини, навіть якщо вона не залишила слідів на тілі.

Фінал оповідання переконує нас в тому, що для героя твору біблійне пророцтво, коли "живі будуть заздрити мертвим", бо саме життя буде страшніше, ніж смерть, стало тим, що від сьогодні визначає його ставлення до життя, оскільки його власне

становище справді таке, що смерть могла б бути бажаним звільненням від всіх тих мук, які його очікують. Ось і виходить, що збереження життя в фізичному плані виявилось страшним випробуванням для душі людської, яка ще не пізнала сама себе в цьому світі, але яка вже приречена на трагізм існування.

Оповідання обривається, і ми не знаємо, чи виживе юнак, чи знайде своє місце в страшному світі, зіпсованому війною, яка вже надовго встигла пустити свою отруту. Та ми переконані, що ця людина вже понівечена безжальним механізмом війни, покинута напризволяще, і проймаємось огидою і ненавистю до тих, з чиєї вини сталося це непоправне лихо.

Цей поранений солдат є реальною особистістю і водночас символом. За що він бореться? За нелюдяність війни? За безпомічність жертв? За безсилля молодого, вбитого покоління? Чи за Німеччину 1945 року?

Оповідання "Смерть Лоенгріна" розповідає нам про долю юнака, навіть ще дитини. Оповідання, як це властиво стилеві Белля, розпочинається із розгортання подій: "Нагору сходами ноші пішли трохи тихіше. Носії були сердиті: ось уже година, як вони заступили на чергування, а їм ще нізвідкіль не перепало й на цигарку; крім того, один із них був шофером, а тягати ноші – діло не шоферове. Та в лікарні, мабуть, не було кому допомогти санітарові, а привезеного ж не покинеш лежати в машині" [1, I, 634-635]. Отже, хлопця приносять у лікарню, і він, опритомнівши, "несамовито залементавав" [1, I, 635], зайшовся пронизливим криком від страшного болю. Стан хлопця був жахливий. Що ж трапилося з тим хлопчиною? Де він покалічився? Про це ми дізнаємося згодом, і за всім цим криється лише одна проблема – голод, який змусив цього десятирічного хлопця йти красти вугілля, щоб пізніше купити хліба для своїх молодших братів та для себе. Втікаючи від охорони, хлопець потрапляє під колеса поїзда.

Про самого хлопця Г. Белль подає лише деякі біографічні дані: мати його померла, батько був невідомо де. Старший брат теж десь працює, але де не вказано. Лоенгрін має двох молодших братів, Ганса і Адольфа, але основне з його біографії, що він хоче виділити, – це те, що Лоенгрін народився у 1933 році, у той час, коли на Вагнерових роковинах у Байреїті в кожній кінохроніці почали показувати портрети Гітлера. Тим самим Г. Белль натякає на те, що Лоенгрін ще від свого народження був приречений, що йому судилось жити в цей нелегкий гітлерівський час. Сам же Лоенгрін не переживає за себе, його мучать думки про братів, які залишились вдома самі і які чекатимуть, поки він прийде і дасть їм поїсти. Водночас його мучить сумління за те, що він заборонив їм самим брати картоплю чи хліб, оскільки одного разу вони з'їли весь тижневий запас. З цих роздумів юнака видно, в якому скрутному становищі живуть діти, яку страшну нужду і голод доводиться їм терпіти. І автор підкреслює, що коли Лоенгрін думає про дітлахів, то він плаче "від болю".

Лоенгрін, так само як і герой оповідання "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа ...", піднімається з канапи і важко падає назад, але якщо герой "Подорожнього ..." бачить своє обрубане тіло і непритомніє і ми не знаємо, що буде з ним далі, то Лоенгрін помирає. Це ще один приклад жахливих наслідків війни, яка калічить людей, вбиває їх ще у зовсім юному віці. А ці діти ні в чому не винні, вони не причетні до війни, а є просто жертвами історичних обставин, які склалися.

В чому ж полягає сенс життя цього десятирічного хлопчика? Без засобів існування, покинутий всіма напризволяще, він йде свідомо на смерть заради молодших братів. Отже, життя головного героя цього оповідання – це життя

заради інших, а точніше – смерть заради близьких, яка була визначена фатумом, а не обрана ним.

Ще одна історія з життя про голодуючого чоловіка, який після 1945 року не може знайти своє місце у світі. Це історія героя оповідання "Людина з ножами". Зрозумівши, що його професія статиста зараз ніде непотрібна, він погоджується виступати у вар'єте, але цей виступ становив загрозу його життю. Він стає людиною, в "яку кидають ножі". Йому потрібно лише декілька секунд про щось помріяти, закривши очі. Але той фах, який він здобув і який він називає справжнім, становить реальну загрозу його життю. Однак герой не бачить іншого виходу із свого скрутного становища, як ризикувати своїм життям заради куска хліба та кількох сигарет. Життя цього героя – це абсурд.

В оповіданні "Самовільна відлучка" (1964) Вільгельм Шмельдер, так і не зумівши розтлумачити внучці єдину мету всього свого життя, зітхає: "Пояснити трирічній дитині, що таке самовільна відлучка з військової частини, неважко, але з якої військової частини – на це я не здатен. Що людина починає ставати людиною тоді, коли вона відлучається з будь-якої військової частини, – цей досвід я тут цілком відкрито передаю майбутнім поколінням, як пораду" [1, I, 761].

Шмельдер намагається всіляко уникнути військової служби: "Все життя, а надто після того 22 вересня 1938 року, коли я ніби вдруге народився, моєю метою було стати непридатним до служби"[1, I, 752]. Заради цього Шмельдер ішов на будь-які жертви: від чищення армійських вигрібних ям до спроби вступити в контакт із французьким макі, що, хибно його зрозумівши, вистрілив йому в голову. І ось тепер він – невротик, в якого часто бувають напади, тремтять руки, він не в силі ходити. Герой залишається інвалідом, нікому не потрібним.

І знову властива Беллеві безглузда ситуація, якою він ще раз підкреслює абсурдність життя людей, які брали участь у війні.

Перебування на фронтах принесло письменникові багатий досвід, в його твори увійшло безліч персонажів, буквально вихоплених із життя, він познайомився з численними долями, став свідком багатьох трагедій, щоб потім відтворити все це у своїх антивоєнних творах, вносячи в них свої погляди на світ, на війну, на людину.

Генріх Белль, як і екзистенціалісти, намагається уникати загальних питань, його цікавить конкретна людина, конкретне суспільство, конкретне мікросередовище, а якщо він вже їх торкається, то вони слугують йому як своєрідним фоном для глибоких роздумів про внутрішній світ людини.

Спорідненим у Белля з філософією екзистенціалізму є також зображення обставин життя людини, які є настільки важкими і непередбачуваними, що вона, не маючи під ногами твердого ґрунту, знаходиться постійно в очікуванні, тривозі, клопотах. Вона хоче звільнитись від цієї непевності, прагне до свободи, але, отримавши на якийсь час цю примарну свободу, людина отримує "нагороду" – ще більше клопотів, страждань, небезпек для своєї екзистенції з боку суспільства, держави, окремих людей. Замкнена лещатами обставин, людина намагається розширити щілину свободи, але чим більше вона її розширює, тим більше стає її бранкою.

Екзистенціалізм протиставляє людині суспільство як щось чуже, вороже, що руйнує внутрішній світ індивіда, його свободу. Жити "як всі" – значить втратити свою індивідуальність, свободу. Приклад ворожого ставлення суспільства до окремої особистості знаходимо й у творах Г. Белля.

Світ у Белля – клубок суперечностей, які неможливо розв'язати; він повний абсурду. Суспільство ставиться до особистості вороже, відштовхує її. Сама ж

особистість не може вплинути на зовнішні обставини, вони залежать тільки від випадковостей, і з особливою увагою людина помічає це в критичних ситуаціях війни, хвороби, невідвратної смерті.

Оточуюча героя беззмістовність життя, за Беллем, мала лише одну мету – знищення людини, тому людина є й відчуває себе безмежно самотньою у цьому страшному і безглуздому житті, повному мук і страждань, а сенс життя її вже визначений фатумом задалегідь.

Єдиною сферою, яку людина може підкорити своїй волі, в якій вона може бути вільною, – є її внутрішній світ, єдиним суддею є її власна совість.

Література

1. *Белль Г.* Твори: В 2 т.: Пер. з нім. / Передмова Д. Затонського. – К.: Дніпро. – 1989. – Т.1 – 800 с., Т.2 – 752 с.
2. *Горідько Ю.Л.* Шукаймо смисл ключової фрази твору. Проблемний урок за оповіданням "Подорожній, коли ти прийдеш у Спа..." (з елементами філологічного аналізу). За творчістю Г. Белля // Всесвітня л-ра в середніх навчальних закладах України. – 1998. – № 5. – С. 13-15.
3. *H.Boll.* Mein trauriges Gesicht. Erzählungen und Aufsätze. – Verlag Progress. – Moskau, 1968. – 366 с.
4. *Marcel Reich-Ranicki.* Mehr als ein Dichter. Über Heinrich Boll. – Deutscher Taschenbuch Verlag. – Munchen, 1994. – 118 с.

Екатерина ВАЙЛО

ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В АНТИВОЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГЕНРИХА БЕЛЛЯ

У статті досліджуються філософсько-антропологічні проблеми в ранніх антивоєнних произведениях Генриха Белля, а саме проблема личности и общества и проблема смысла человеческой жизни. Указано на те, що життєва філософія ранніх рассказов Г. Белля в зображенні даних проблем приближається к філософії екзистенціалізму як одного из антропологічних напрямлений ХХ века.

Ключевые слова: рассказ, сюжет, мировоззрение, герой.

Kateryna VAYLO

PHILOSOPHICAL-HUMAN PROBLEMS IN H.BELL'S ANTI-WAR WORKS

The article seeks to examine the philosophical-human problems in the early anti-war short stories by Henry Bell. They are the problem of society and personality and the problem of the sense of people's life. It is pointed out here, that the life's philosophy of the early anti-war short stories by Henry Bell in the elucidating of these problems is approximated to the existentialism, one of the philosophical directions of the XX century.

Key words: short story, plot, world outlook, character.

Юлія ТИРА

ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ОСМИСЛЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА ТА Е. ХЕМІНГВЕЯ)

За словами Якова Мамонтова, «... мораль, полові стосунки, суспільна та політична боротьба, творчість з різних боків та і в різних аспектах – все те (за винятком хіба релігійних питань), що найбільш цікавило і нервувало інтелігенцію на початку ХХ століття» [Цит. за: 3, 267]. Проблеми спадковості, свідомого й підсвідомого, інстинкту та розуму, моралі, стосунків між чоловіком і жінкою та